

332 та лойиҳа ишга туширилиши режалаштирилган.

2021 йилда 84 та туман ва шаҳарда саноат салоҳиятини янада ошириш учун 100 та технопарк, кичик саноат зоналари, ҳудудий кластер ва логистика марказлари ташкил этилади.

2021 йилда эркин иқтисодий ва кичик саноат зоналарини зарур инфратузилмалар билан таъминлаш учун 1,6 триллион сўм йўналтирилади [10].

Хулоса қилиб айтганда мамлакатимизда сўнгги йилларда эркин иқтисодий зоналарни ташкил этиш тенденцияси ўсиб бормоқда. Уларда ташқи савдо ва инвестиция муносабатлари ривожланиб Ўзбекистонга тўғридан-тўғри хорижий инвестицияларнинг кириб келиши ҳамда юқори технологияли янги ишлаб чиқариш қув-

ватларининг ташкил этилишига эришилмоқда. Қувонарлиси, рақобатбардош ва экспортга йўналтирилган маҳсулотлар ишлаб чиқариш ҳажми ўсмоқда.

Юқоридагилардан келиб чиқиб, тўғридан-тўғри хорижий инвестицияларни жалб этиш бўйича шарт-шароитлар яратиш жаҳон стандартларига жавоб берадиган ва дунё бозорларида талаб қилинадиган маҳсулот ишлаб чиқаришда муҳим аҳамият касб этади. Мазкур вази-фаларни амалга оширишда айниқса, эркин иқтисодий зоналарни барпо этиш ижобий натижаларга олиб келиши жаҳон тажрибасидан маълум, шунинг учун ҳам мамлакатимизда эркин иқтисодий зоналар фаолиятининг янада такомиллаштириб бориш мақсадга мувофиқдир.

Манба ва фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёев Навоий вилоятини ижтимоий-иқтисодий ривожлантириш борасидаги ислохотлар, амалга оширилаётган бунёдкорлик ишлари ва қуриб битказилган янги саноат мажмуалари билан танишиш мақсадида 2019 йил 28 декабрь куни ушбу вилоятга таширифи материаллари. // Халқ сўзи, 2019 йил 29 декабрь.
2. Ўша ерда.
3. Ўзбекистон Республикаси Давлат статистика қўмитаси маълумотлари.
4. Фармацевтика тармоғидаги лойиҳалар кўриб чиқилди. // Янги Ўзбекистон, 2021 йил 7 сентябрь.
5. Сапиев У. Янги лойиҳалар – минглаб иш ўрни демакдир. // Янги Ўзбекистон 2021 йил 20 август, 168-сон.
6. Ўзбекистон Республикаси Президенти Фармонлари ва Қарорлари асосида тузилди.
7. Мардиев Б. Кичик саноат зоналарининг катта имкониятлари. XXI аср. 2020 йил 28 май.
8. Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси Қонунчилик палатаси Матбуот хизмати. Эркин иқтисодий ва кичик саноат зоналари фаолияти қониқарлими? // Халқ сўзи, 2019 йил. 6 февраль.
9. Ўзбекистон Республикаси Давлат статистика қўмитаси маълумотлари.
10. Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг Олий мажлисига Муражаатномаси. (2020 йил 29 декабрь). XXI аср. 2020 йил 31 декабрь.
11. Ўзбекистон Республикаси Давлат статистика қўмитаси тегшли йиллар учун статистик тўплам маълумотлари асосида тузилган.
12. Президенти Шавкат Мирзиёевнинг Ўзбекистон Республикаси давлат мустақиллигининг 30 йиллик байрамига бағишланган тантанали маросимидаги нутқи. // Халқ сўзи, 2021 йил 1 сентябрь.
13. Ўзбекистон Республикаси Давлат статистика қўмитаси маълумотлари.
14. Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг Мамлакатимиз тадбиркорлари билан очиқ мулоқот шаклидаги учрашувда сўзлаган нутқи. Халқ сўзи, 2021 йил 21 август.

ИНВЕСТИЦИОН ЛОЙИҲАЛАРНИ МОЛИЯЛАШДАГИ РИСКЛАРНИ ТАРТИБГА СОЛИШ ЙЎЛЛАРИ

Султанов Рустам Бегдуллаевич -
Тошкент давлат иқтисодиёт университети

Аннотация: Мақолада инвестицион лойиҳаларни молиялашда юзага келадиган банк рискларини тартибга солишнинг амалий жиҳатлари тадқиқ этилган. Хусусан, инвестицион лойиҳа доирасида техника-технологиялар импорти учун хорижий корреспондент банкнинг субсидияланган ресурсини жалб этиш таклиф этилган. Шунингдек, хорижий корреспондент банк билан «доллар-сўм» кредит шартномаси асосида ресурс жалб қилиш орқали инвестицион лойиҳани сўмда молиялаштириш механизми ишлаб чиқилган.

Калит сўзлар: инвестицион лойиҳа, лойиҳани молиялаштириш, риск, рискни тартибга солиш, экспортёр, импортёр, субсидия, «доллар-сўм».

ПУТИ РЕГУЛИРОВАНИЯ РИСКОВ ПРИ ФИНАНСИРОВАНИИ ИНВЕСТИЦИОННЫХ ПРОЕКТОВ

Султанов Рустам Бегдуллаевич -
Ташкентский государственный экономический университет

Аннотация: В данной статье рассматриваются практические аспекты регулирования банковских рисков, возникающих при финансировании инвестиционных проектов. В частности, предлагается привлечь субсидированный ресурс иностранных банков-корреспондентов для импорта технологий. Также разработан механизм финансирования инвестиционного проекта в местной валюте путем привлечения ресурсов на основе кредитного соглашения «доллар-сум» с иностранным банком-корреспондентом.

Ключевые слова: инвестиционный проект, проектное финансирование, риск, регулирование рисками, экспортёр, импортёр, субсидия, «доллар-сум».

WAYS OF REGULATING RISKS IN FINANCING INVESTMENT PROJECTS

*Sultanov Rustam Begdullayevich -
Tashkent State University of Economics*

Abstract: *This article examines practical aspects of regulation of bank risks arising from financing investment projects. In particular, it is proposed to attract a subsidized resource of foreign correspondent banks for importing technologies. Also, a mechanism for financing an investment project in local currency by attracting resources on the basis of a "dollar-sum" loan agreement with a foreign correspondent bank has been developed.*

Keywords: *investment project, project financing, risk, risk management, exporter, importer, subsidy, "dollar-sum".*

Кириш. Сўнгги йилларда мамлакатимизда хорижий инвесторлар учун солиқ имтиёзларини кенгайтириш, солиққа тортиш тизимини соддалаштириш ҳамда соғлом рақобат муҳитини қўллаб-қувватлаш бўйича самарали, таъсирчан солиқ сиёсатини юритиш орқали республиканинг инвестицион салоҳияти ва имиджини оширишга қаратилган тизимли чора-тадбирлар амалга оширилди. Жумладан, Ўзбекистон Республикаси Президентининг «Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича ҳаракатлар стратегияси тўғрисида»ги фармонида «инвестиция муҳитини такомиллаштириш, мамлакат иқтисодиёти тармоқлари ва ҳудудларига хорижий, энг аввало, тўғридан-тўғри хорижий инвестицияларни фаол жалб қилиш» [1] каби вазифалар белгилаб берилди. Шундан келиб чиқиб, «иқтисодий жиҳатдан асосланган инвестиция лойиҳаларини уларнинг молиялаштириш манбалари аниқ белгиланган ҳолда самарали амалга оширилишини таъминлайдиган, шунингдек, уларни амалга ошириш бўйича маблағларнинг ноқилона сарфланишини истисно этадиган, мамлакатни ривожлантириш давлат дастурларини шакллантириш ва молиялаштиришнинг сифат жиҳатдан янги тартиби жорий этилди» [2].

Аммо, мамлакатнинг инвестицион жозибдорлигини оширишга қаратилган дастлабки сай-ҳаракатлар кутилган натижага тўлиқ эришиш имконини бераётгани йўқ. Бунга асосан, ҳар томонлама пухта ўйланган инвестицион лойиҳаларни ишлаб чиқиш ва амалга ошириш жараёнларининг чўзилиб кетаётганлиги ҳамда аниқ белгиланган графикдан кечикиши сабаб бўлмоқда. Натижада, хомашё ва қурилиш таннархининг кескин ошиши ўз навбатида, инвестицион лойиҳа сметаси ва жорий харажатлар ўртасидаги номувофиқликни юзага келтирмоқда. Мазкур жиҳатлар инвестицион лойиҳаларни амалга ошириш хусусан, молиялаштириш жараёнларидаги риск ва муаммоларнинг илмий тадқиқ этиш зарурлигини оширади. Бу эса, танланган мавзу долзарблигини белгилайди.

Мавзуга оид адабиётлар шарҳи. Инвестицион лойиҳаларни молиялаштиришдаги рискларни тартибга солиш амалиётини ривожлантириш имкониятлари маҳаллий ҳамда хо-

рижлик иқтисодчи олимларнинг илмий тадқиқотларида атрофлича ёритилган. Хусусан, халқаро иқтисодий ҳамкорликни янада ривожлантириш, жумладан, етакчи халқаро ва хорижий молиявий институтлар билан алоқаларни кенгайтириш, пухта ўйланган ташқи қарзлар сиёсатини амалга оширишни давом эттириш, жалб қилинган хорижий инвестиция ва кредитлардан самарали фойдаланиш каби масалалар тадқиқ этилган.

Маҳаллий иқтисодчи олим проф Н.Ф.Каримов «Инвестицияларни молиялаштиришнинг бозор механизмларини жорий этиш»га доир илмий тадқиқотларида инвестицион фаолиятни қимматли қоғозлар бозори ва тижорат банклари орқали молиялаштириш механизмини такомиллаштириш ҳамда қимматли қоғозларнинг инвестицион жозибадорлиги таҳлиliga қаратилган илмий тадқиқотларни амалга оширган [3].

Ў.Ҳайдаров томонидан мавзу доирасида қатор изланишлар олиб борилган. Жумладан, Ў.Ҳайдаровнинг илмий тадқиқотларида «инвестиция фаолиятини молиялаштиришда йирик корхоналар акцияларини маҳаллий ва хорижлик инвесторларга халқаро «bookrunner» компаниялари билан синдикатлашган ҳолда очиқ бозорларда оммавий сотишни жорий этиш орқали кенгайтириш» бўйича таклифлар ишлаб чиқилган [4].

К.Хомитов ва И.Хайруллаевлар томонидан амалга оширилган илмий изланишларда қуйидаги жиҳатлар кўриб чиқилган: «Мамлакатимиз иқтисодиётини юксалтириш, замонавий техника ва технологиялар билан жиҳозланган янги корхоналарни барпо этиш ва реконструкция қилиш учун инвестицияларни жалб қилиш ҳал қилувчи аҳамиятга эга. Бу авваламбор аҳоли бандлиги ва даромадларини ошириш каби муҳим ижтимоий муаммоларни ҳал этиш имкониятини беради. Шу боисдан ҳам хорижий инвестицияларни фаол жалб этаётган корхоналарни иқтисодий рағбатлантириш ва зарур шароитларни яратиб бериш долзарб масалалардан бири ҳисобланади» [5].

Инвестицион лойиҳаларни молиялаштиришда ишончли манбалардан фойдаланиш ва шу орқали банк рискларини тенг тақсимлаш бў-

йича амалга ошириладиган операциялар ҳам муҳим аҳамият касб этади. Шу каби амалиётлардан бири бу – синдициялашган кредитлардир.

Синдициялашган кредит бу – махсус банк маҳсулоти бўлиб, икки ва ундан ортиқ банклар томонидан қарздорга йирик ҳажмда ва узоқ муддатга пул маблағларини қарзга бериш орқали ўзларининг кредит портфелларини диверсификациялаш ва кредит рискларини самарали бошқариш имкониятини берувчи кредит шаклидир [6].

Ж.Раззақовнинг фикрига кўра, «синдициялаштирилган кредитнинг бошқа кредитлардан фарқли жиҳати лойиҳавий молиялаштириш ҳам синдикатланиши мумкин. Бу тартибдаги кредитлашда оддий кредитлашдан фарқли ўлароқ бир нечта кредитор иштирок этади ҳамда ушбу кредитлаш тури орқали қарз олувчилар ўзлари учун жуда муҳим бўлган йирик миқдордаги кредитларни олишга муваффақ бўлишади. Эслатиб ўтиш жоизки, ҳеч қайси банк алоҳида ушбу суммада ва рискда кредит беришни хоҳламаслигидан ташқари, имконияти ҳам етмаслиги мумкин».

Инвестицион лойиҳаларни молиялаштиришда мижознинг молиявий имкониятлари ва лойиҳани амалга оширишнинг иқтисодий шароитларини скоринг таҳлил қилиш муҳим ҳисобланади. Хусусан, «Банклар фаолиятида қўлланиладиган замонавий усуллардан бири бўлган кредит скоринг мижознинг кредитга лаёқатлилигини аниқ ва чуқурроқ баҳолаш йўли билан кредитнинг қайтмаслиги билан боғлиқ йўқотишларнинг олдини олиш имконини беради. Кредитлар билан боғлиқ рискларни баҳолаш усуллари ва тамойилларини ўзгартириш орқали уларни камайтириш ва кредитларнинг ўз вақтида банкка қайтишини таъминлаш соҳасида хорижий банклар амалиётида қўлланилаётган мижознинг кредитга лаёқатлилигини скоринг баҳолаш усулини республикамиз банклари амалиётига жорий қилишни йўлга қўйиш мижознинг молиявий ахволи ва унинг кредит тарихига оид масалаларни чуқур таҳлил қилган ҳолда унга тезкор кредит бериш ва кредит билан боғлиқ рискни камайтириш имкониятини юзага келтиради» [7].

Н.Мавлоновнинг таъкидлашича, «Бу борадаги ишларни самарали амалга ошириш йўлида «Кредитга лаёқатлилиқ таҳлилининг скоринг модели» номли такомиллаштирилган электрон дастур яратилди ҳамда унга Ўзбекистон Республикаси Интеллектуал мулк агентлиги томонидан гувоҳнома олинди (№DGU 05087. 05.03.2018 й.). «Кредитга лаёқатлилиқ таҳлилининг скоринг модели» номли такомиллаштирилган электрон дастур корхоналарнинг кредитга лаёқатлилигини иккита муҳим жиҳат асосида 5 та синфга ажратиб баҳолаб беради:

1. Молиявий кўрсаткичлар (ликвидлилиқ кўрсаткичлари, баланс ликвидлилиги, айланувчанлик кўрсаткичлари, самарадорлик кўрсаткичлари, барқарорлик кўрсаткичлари ва Альтман модели) асосида баҳолаш;

2. Номолиявий кўрсаткичлар (умумий кредит тарихи, кредит таъминоти, лойиҳанинг реаллиги, товарнинг рақобатбардошлиқ даражаси, бизнес обрўси) асосида баҳолаш.

Корхонанинг кредитга лаёқатлилигига молиявий кўрсаткичлар асосида 100 балл ва номолиявий кўрсаткичлар асосида 100 балл умумий 200 балл билан баҳоланади» [8].

Тадқиқот методологияси. Хорижий ва маҳаллий иқтисодчи олимларнинг мавзуга доир ёндашув ва қарашларини тадқиқ этиш ҳамда улрга нисбатан муаллифлик муносабатини билдириш асосида мазкур мақола шакллантирилди. Шунингдек, бугунги кунда халқаро ва республика миқёсида инвестицион лойиҳаларни молиялашда юзага келадиган риск ва муаммоли жиҳатлар таҳлили асосида мақоланинг мазмун ва моҳияти очиб берилди. Ушбу тадқиқотни амалга оширишда қиёсий баҳолаш ва илмий абстракциялаш, тизимли таҳлил усуллари билан фойдаланилди.

Таҳлил ва натижалар. Ҳар бир мамлакатнинг иқтисодий тараққиёти инвестициялар оқимига бевосита боғлиқ бўлади. Шундан келиб чиқиб, Ўзбекистон Республикасида ҳаракатлар стратегиясида белгиланган вазифалар ижросини таъминлаш, хусусан, иқтисодиётда таркибий ўзгаришлар қилиш, соҳа ва тармоқларни модернизациялаш, техник ва технологик янгилаш бўйича инвестицион лойиҳаларни амалга ошириш муҳим аҳамият касб этади.

Сўнгги йилларда мамлакатимизда йирик ҳажмдаги инвестицион лойиҳалар амалга оширилди. Аммо, таҳлиллар натижаси кўрсатмоқдаки, маҳаллий ва хорижий маблағлар ҳисобидан молиялаштирилган бир қатор лойиҳаларнинг самарадорлик кўрсаткичлари паст даражада эканлиги ёки муваффақиятсизликка учраётганлиги бу борадаги лойиҳанинг иқтисодий шароитларидан тортиб банклар томонидан молиялаштириш шартларигача бўлган жараёнларни чуқур таҳлил қилиш заруратини юзага келтирмоқда.

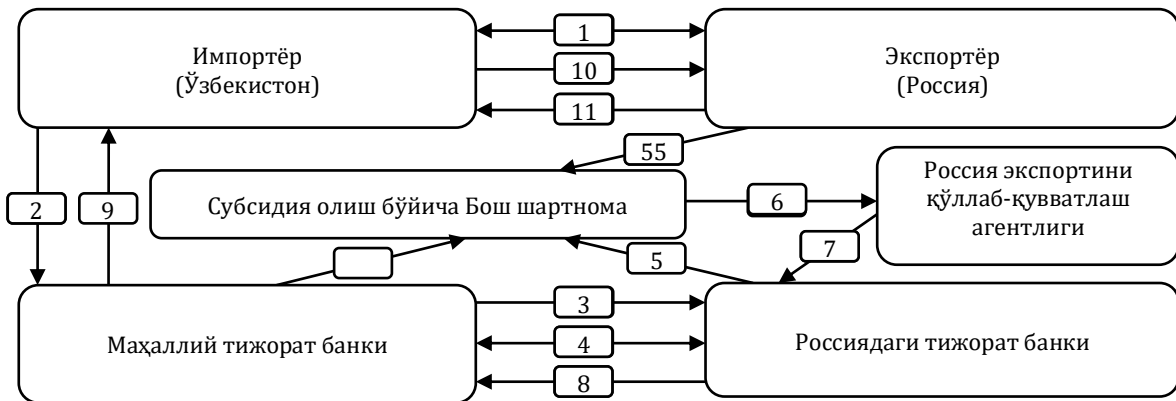
Амалга оширилган тадқиқотлар натижасида инвестицион лойиҳаларни молиялаштиришда юзага келиши мумкин бўлган баъзи рискларни тартибга солиш бўйича амалий таклифлар ишлаб чиқилди. Хусусан, тадқиқотда инвестицион лойиҳа доирасида техника-технологиялар импорти учун лойиҳани молиялаштирувчи маҳаллий банк ташаббуси остида инвесторга хорижий корреспондент банкнинг субсидияланган ресурсини жалб этиш бўйича амалий таклиф ишлаб чиқилди ва бу Ўзбекистон Республикаси

публикаси акциядорлик тижорат Халқ банки томонидан Бошқарув Кенгашининг 2020 йил 13 февралдаги 19-сонли қарори билан амалиётга жорий этилди.

Бугунги кунда мамлакатимиздаги деярли барча тижорат банклари хорижий банклар ва жамғармалардан ўзаро ҳамкорлик шартномалари асосида хорижий валютадаги кредитларни жалб қилмоқдалар. Бунда, банклар томонидан жалб қилинган ресурсларнинг салмоқли қисми мамлакатдаги йирик инвестицион лойиҳаларини молиялаштиришга йўналтирилмоқда. Шу ўринда алоҳида таъкидлаш жоизки, аксарият тижорат банклари инвестицион лойиҳаларни молиялаштиришда инвесторлар манфаати учун ҳам алоҳида чора-тадбирлар механизмини ишлаб чиқишмайди. Фақатгина банкнинг манфаати ва паст рискли шароитда инвестицион кре-

дитлардан барқарор фоизли даромадлар тушумини таъминлашга ҳаракат қилишади. Ваҳоланки, маҳаллий тижорат банкларида хорижий ҳамкорлари билан ўзаро келишувлар ва меморандумлар орқали инвесторлар манфаатига хизмат қилувчи, уларнинг инвестицион лойиҳаларини молиявий рағбатлантириш кўламини кенгайтирувчи механизмларни йўлга қўйиш имкониятлари мавжуд.

Деярли барча йирик инвестицион лойиҳалар доирасида инвесторлар томонидан замонавий техника ва технологиялар импорти амалга оширилади. Тадқиқотда инвесторнинг айнан мазкур турдаги импорт операциялари учун маҳаллий тижорат банкларининг хорижий ҳамкорлардан субсидияланган ресурс жалб қилиш имконияти тадқиқ этилди (1-расм).

1-расм. Маҳаллий банк ташаббуси остида инвесторнинг лойиҳа доирасидаги техника-технологиялар импортини хорижий корреспондент банкнинг субсидияланган ресурси асосида молиялаштириш механизми

Манба: муаллиф томонидан ишлаб чиқилган.

Бу ерда:

1. Импортёр ва Экспортёр ўртасида товар ва хизматларни етказиб бериш бўйича шартнома имзоланади.

2. Банк мижози (импортёр) банкка учрашиб етказиб берувчи (экспортёр) билан тузилган импорт шартнома асосида лойиҳани молиялаштиришни (кредит ажратишни) сўраб мурожаат қилади.

3. Маҳаллий банк томонидан мижоз лойиҳасини молиялаштириш мақсадида Россия банкига мурожаат қилинади.

4. Ушбу лойиҳани молиялаштириш мақсадида 2 та банк ўртасида келишув имзоланади.

5. Маҳаллий тижорат банки, Россия тижорат банки ва Экспортёр томонидан Россия Федерацияси экспортини қўллаб-қувватлаш агентлигидан субсидия олиш бўйича Бош шартнома имзоланади.

6. Маҳаллий тижорат банки, Россия тижорат банки ва Экспортёр томонидан Россия Федерацияси экспортини қўллаб-қувватлаш агентлигига субсидия олиш мақсадида

мурожаат қилинади.

7. Россия Федерацияси экспортини қўллаб-қувватлаш агентлиги томонидан Россия тижорат банкига субсидия маблағлари ўтказилади.

8. Россия тижорат банки томонидан субсидияланган фоизда маҳаллий тижорат банкига кредит маблағлари ўтказиб берилади.

9. Маҳаллий тижорат банки томонидан субсидияланган фоиз ставкаси қўллангани ҳолда лойиҳанинг импорт операциялари учун қисми кредит шартлари асосида молиялаштирилади.

10. Импортёр томонидан товар ва хизматларни етказиб бериш мақсадида пул маблағлари Россиялик экспортёр ҳисоб рақамига ўтказилади.

11. Товар ва хизматлар импорт қилиниб етказиб берилади.

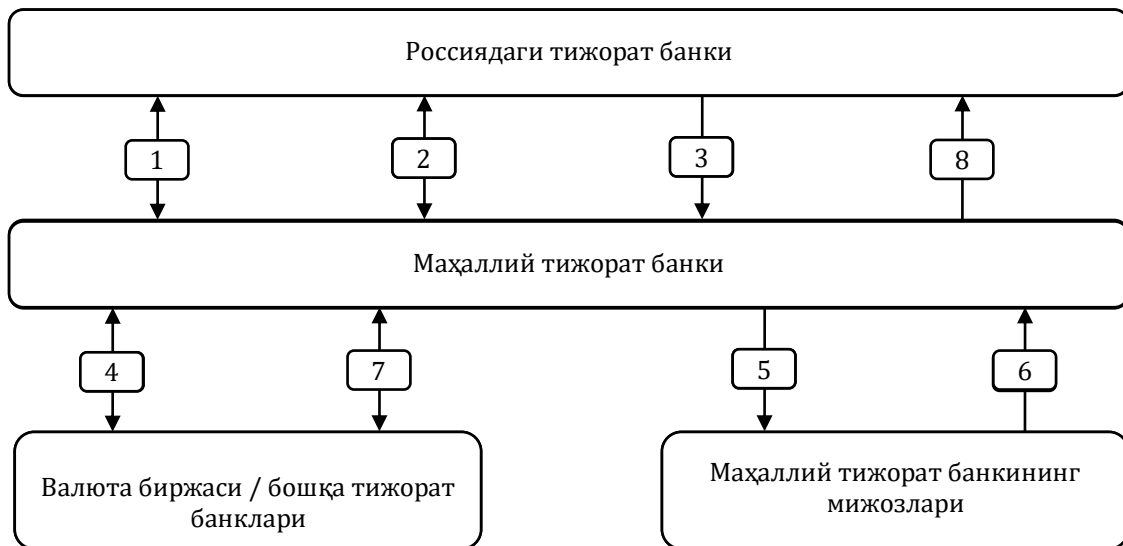
1-расмдан кўриш мумкинки, мазкур вазиятда маҳаллий тижорат банки нафақат инвестицион лойиҳани молиялаштиришдаги банк рискларини камайтиришни балки, инвесторни имтиёзли шартлар асосида молиялаштиришни ҳам кўзлаб иш тутмоқда.

Энди ушбу амалиётни рақамларда таҳлил қилиб ўтсак. Ўзаро имзоланган келишувга мувофиқ маҳаллий банк Россиядаги банкдан йиллик 4,5 фоиздан кредит жалб қилишни режалаштиради. Маҳаллий тижорат банки, Россиядаги тижорат банки ва Экспортёр томонидан Россия Федерацияси экспортини қўллаб-қувватлаш агентлигига субсидия олиш мақсадида мурожаат қилинади. Ўз навбатида, субсидия олиш бўйича Бош шартномага мувофиқ, Россия экспортини қўллаб-қувватлаш агентлиги Россиядаги банкка Ўзбекистон банки учун ажратилган 4,5 фоизлик кредитнинг 3,25 фоизлик бандини субсидия тариқасида ўтказиб беради. Шундан сўнг, Россиядаги тижорат банки ажратилган кредитнинг 3,25 фоизлик субсидияланган қисмини чегириб, Ўзбекистондаги тижорат банкка йиллик 1,25 фоизда кредит маблағларини ўтказиб беради. Ўз навбатида, Ўзбекистондаги тижорат банки ўзининг 3 фоизлик маржасини қўшиб инвесторнинг лойиҳа доирасидаги импорт операцияларини йиллик 4,25 фоизда молиялаштиради. Шунда, инвестор аслида йиллик 7,5 фоизлик кредитнинг ўрнига 3,25 фоизи субсидияланган 4,25 фоизлик кредит маблағларига эга бўлади.

Бундан ташқари олиб борилган тадқиқотлар натижасида, тижорат банки томонидан инвестицион лойиҳани молиялаштиришда валюта

курси risksini тартибга солиш ҳамда иқтисодиётда долларлашувни олдини олиш мақсадида хорижий корреспондент банк билан «доллар-сўм» кредит шартномаси асосида ресурс жалб қилиш орқали инвестицион лойиҳани сўмда молиялаштириш механизми таклиф этилди. Мазкур таклиф Ўзбекистон Республикаси акциядорлик тижорат Халқ банки томонидан кўриб чиқиш учун қабул қилинди ва Бошқарув Кенгашининг 2020 йил 4 мартдаги 27/1-сонли қарори билан амалиётга жорий этилди.

Тадқиқотда илгари сурилган таклифдан келиб чиқиб амалга оширилган чора-тадбирлар асосида АТ Халқ банки (Ўзбекистон) ҳамда Совкомбанк (Россия Федерацияси) ўртасида АҚШ доллари эквивалентида миллий валюта (сўм)да деноминаланган кредит линияси жалб қилинди. Бунда, Совкомбанкнинг кредит маблағлари АТ Халқ банкка келиб тушган санасидаги АҚШ долларининг сўмга нисбатан курси миқдориди ҳисобланиб (бу асосий қарз суммаси ҳисобланади), кредитнинг асосий қарзини ҳамда фоизларини тўлаш қайтариш саналаридаги миллий валютанинг АҚШ долларига нисбатан курси асосида амалга оширилади. Ўз навбатида, икки банк ўртасида имзоланган Бош шартномага мувофиқ хорижий валюта risksini иккинчи томон (Совкомбанк)да қолади.

2-расм. Банк томонидан инвестицион лойиҳани молиялаштиришда валюта курси risksini тартибга солиш ҳамда иқтисодиётда долларлашувни олдини олиш мақсадида хорижий корреспондент банк билан «доллар-сўм» кредит шартномаси асосида ресурс жалб қилиш орқали лойиҳани сўмда молиялаштириш механизми

Манба: Муаллиф томонидан ишлаб чиқилган.

Бу ерда:

1. Тижорат банки (Банк) ва Россия банки (Кредитор) ўртасида кредит шартномаси (Шартнома) имзоланади.

2. Банк Кредиторга кредит олиш аризаси билан мурожаат қилади ва АҚШ долларининг

сўмга нисбатан кўрси тасдиқланади (ариза санасидаги Ўзбекистон Республикаси Марказий банкнинг АҚШ доллари курси).

3. Кредитор маблағларни Банкка АҚШ долларларида ўтказиб беради.

4. Ушбу валюта маблағларини Банк Валю-

та биржаси орқали ёки бошқа тижорат банкларга тўғридан-тўғри сотиш орқали кредит шартномаси бўйича келишилган курсдан кам бўлмаган курсда миллий валютага конвертация қилади.

5. Банк ўз мижозларига сўмда кредит ажратади.

6. Банк мижозлари олган кредитлари бўйича фоиз ва асосий қарз тўловларини сўмда амалга оширади.

7. Банк мазкур маблағларни Шартномада белгиланган тўлов муддатларигача Валюта биржаси ёки бошқа тижорат банклари орқали АҚШ долларига конвертация қилади.

8. Банк олган кредити бўйича тўловларни Кредиторга АҚШ долларига амалга оширади (тўлов кундаги Ўзбекистон Республикаси Марказий банкининг АҚШ доллари курси бўйича).

Энди ушбу амалиётни рақамларда таҳлил қилиб ўтсак. Ўзаро имзоланган келишувга мувофиқ АТ Халқ банки (Ўзбекистон) Совкомбанкдан (Россия Федерацияси) йиллик 15 фоиздан, 4 йил муддатга 40 млн. АҚШ долл. (Миллий валютадаги шартнома суммаси – 418.900.400.000,0 сўм (02.04.2021 йил ҳолатига 1\$=10.472,51 сум)) миқдорига кредит маблағларини жалб қилди.

Қарзни қайтариш графиги қуйидагича бўлади:

Асосий қарзни қайтарилиши – 418.900.400.000,0 сўм (27,93 млн. АҚШ долл. қайтарилади) (01.04.2025 й. даги тахминий курс 1\$=15.000,00 сўм).

Фоизларни тўланиши – 5.236.255.000,0 сўм (498,25 минг АҚШ долл. тўланади) (01.05.2021 й. даги курс 1\$=10.509,11 сўм).

–5.236.255.000,0 сўм (495,47 минг АҚШ долл. тўланади) (01.06.2021 й. даги курс 1\$=10.568,21 сўм).

01.04.2025 йил санасигача шу график асосида давом этади.

Умуман олганда, ушбу таклифнинг муҳим жиҳатларидан бири бу – хорижий валютадаги ресурсларнинг конвертация қилиниб маҳаллий инвесторларга миллий валютада кредитлар сифатида ажратилиши бўлиб, мазкур жараён иқтисодиётда долларлашув даражасини қисқартиргани ҳолда сўмнинг харид қувватини ошириш имконини беради. Шунингдек, инвестицион лойиҳаларни миллий валютада молиялаштирилиши инвесторларни валюта курси рискдан ҳимоялайди ва бу орқали лойиҳа қийматига салбий таъсирлар олди олинади.

Инвестицион лойиҳаларни молиялаштиришда банк рискларини тартибга солиш амалиётига иқтисодий ва сиёсий омиллар ҳам таъсир этади. Хусусан, инфляция даражасининг юқорилиги, корхоналар тўловга лаёқатлилик даражасининг пастлиги, банклар ресурс базасининг заифлиги лойиҳаларни молиялаштиришга

салбий таъсир этувчи умумий сабаблардир.

Инвестиция лойиҳасини амалга ошириш мураккаб жараён бўлганлиги сабабли, уни муваффақиятли амалга оширишда ҳукумат томонидан яратилган имкониятлар етарли эмас. Чунки, инвестиция лойиҳалари турли ноаниқликлар, рисклар билан боғлиқ. Лойиҳаларни молиялаштиришда риск турларини аниқлаш, таҳлил қилиш, уларни лойиҳа иштирокчилари ўртасида тақсимлаш ҳамда рискларни камайтириш бўйича тадбирлар ишлаб чиқиш лойиҳа самарадорлигига ижобий таъсир кўрсатади. Ҳар бир муваффақиятли амалга ошган лойиҳа эса республика иқтисодиётига ижобий ҳисса қўшади.

Шуни ҳисобга олган ҳолда, инвестиция рискларини бошқаришнинг мазмуни, моҳияти, бошқаришдаги вазифалар, рискларни пасайтириш йўларини ҳамда усулларини билиш ҳар бир лойиҳа қатнашчилари ва инвесторлар учун жуда муҳим ҳисобланади.

Хулоса ва таклифлар. Рискларни лойиҳа қатнашчилари ўртасида тақсимлаш молиявий режа ва шартнома ҳужжатларини ишлаб чиқиш давомида амалга оширилади. Рискларни сифат ва миқдор жиҳатдан тақсимлаш мумкин. Рискларни сифат жиҳатдан тақсимлашда лойиҳа қатнашчилари уларга тегишли бўлган у ёки бу рискларни кўпайтириб ёки камайтирган ҳолда қарор қабул қиладилар. Лекин бунда, масалан, инвесторларга қанчалик юқори рисклар тақсимланиши кўзда тутилса, шунчалик уларни лойиҳага жалб қилиш қийинроқ бўлади.

Фикримизча, тижорат банклари томонидан инвестицион лойиҳаларни молиялаштиришда юзага келадиган банк рискларини тартибга солиш амалиётини ривожлантириш мақсадида қуйидаги тадбирларни амалга ошириш мақсадга мувофиқ:

1. Аввало тижорат банклари инвестор томонидан инвестицион лойиҳани молиялаштириш бўйича ёзган аризасидан келиб-чиқиб, дастлабки босқичга тизимли тарзда ёндашиши зарурдир. Бунда, инвестицион маблағлардан фойдаланиш устидан дастлабки назоратни тўғри ва мукамал амалга ошириш, яъни, биринчи навбатда, мижознинг характерига, унинг молиявий аҳволига, ушбу соҳадаги тажрибасига ҳамда лойиҳанинг сифат кўрсаткичлари ҳолатига алоҳида эътибор бериши лозим.

2. Инвестицион лойиҳа молиялаштирилгандан кейинги даврда лойиҳа бўйича амалга ошириладиган ишларни, лойиҳага ажратилаётган маблағлар мақсадли сарфини доимий равишда таҳлил қилиб бориш, лойиҳа ишга туширилгандан сўнг даромадлар киримини ўз муддатида амалга оширилиши, муддати ўтган дебиторлик-кредиторлик қарздорликларига йўл қўймаслик чораларини кўриб бориши зарур.

3. Инвестицион лойиҳаларни молиялаштириш жараёнида юзага келадиган банк рискларини тартибга солишда ички ва ташқи омиллар таъсирини алоҳида эътиборга олиш мақсадга мувофиқ ҳисобланади. Зеро, юзага келган банк рискларини тартибга солишга таъсир этувчи ички омиллар сирасига банкларнинг молиявий барқарорлигини таъминланганлиги, аҳоли ва мижозлар олдидаги мажбуриятларини тўлиқ бажариш имкониятининг мавжудлиги ва уларнинг ишончи мустаҳкамланганлигини, банкларнинг иқтисодий жиҳатдан тегишли иқтисодий

манфаатдорликни олиши ва шу каби бошқа жиҳатларни киритиш мумкин.

4. Банк рискларини тартибга солишга таъсир этувчи ташқи омиллар сифатида мамлакат макроиқтисодий барқарорлигининг таъминланганлиги, иқтисодий ўсишга банк тизимининг ижобий таъсири, миллий валютанинг харид қобилиятини мустаҳкамланиши ва инфляциянинг мақсадли кўрсаткичлари таъминланганлиги, мамлакат савдо ва тўлов балансида ижобий қолдиқнинг вужудга келиши каби жиҳатларни келтириш мумкин.

Манба ва фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 7 февралдаги ПФ-4947-сонли «Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар стратегияси тўғрисида»ги Фармони. Қонун ҳужжатлари маълумотлари миллий базаси, 11.12.2019 й., 06/19/5892/4134-сон.
2. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2018 йил 21 июндаги «Халқаро молия институтлари ва донор мамлакатлар иштирокидаги инвестиция лойиҳаларини бошқариш механизмини такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида»ги ПҚ-3796-сонли қарори. ҚҲММБ: 07/18/3796/1379-сон. 22.06.2018 й.
3. Каримов Н.Ф. Иқтисодий интеграциялашув шароитида инвестиция фаолиятини молиялаштиришнинг бозор механизмларини жорий этиш масалалари. – Т.: Фан ва технология, 2007. – 240 б.
4. Ҳайдаров Ў.А. Миллий иқтисодиёт доирасида инвестиция фаолиятини молиялаштириш механизмини такомиллаштириш. / Дис. ...иқтисодиёт фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD) илмий даражасини олиш учун ёзилган диссертация автореферати. – Т., 2020. 8-б.
5. Хомитов К.З., Хайруллаев И.Н. «Халқаро молия ва ҳисоб» илмий электрон журнали. № 2, апрель, 2019 й.
6. Раззақов Ж.Х. Инвестиция лойиҳаларини синдициялаштирилган кредитлар ҳисобига молиялаштириш механизмини такомиллаштириш. / Дис. ...иқтисодиёт фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD) илмий даражасини олиш учун ёзилган диссертация автореферати. – Т., 2018. 12-б.
7. Абдуллаева Ш.З. Кредитлашда скорингни қўллаш амалиёти. «Халқаро молия ва ҳисоб» илмий электрон журнали. №1, февраль, 2017 й.
8. Мавлонов Н.Н. Корхоналарнинг кредитга лаёқатлилигини баҳолашнинг скоринг моделини такомиллаштириш. «Иқтисодиёт ва инновацион технологиялар» илмий электрон журнали. № 4, 2018 й.

MILLIY IQTISODIYOTGA XORIJIY INVESTITSIYALARNI JALB QILISHNING XORIY TAJRIBALARI

**Hoshimov Jahongir Ravshanbek o'g'li -
Toshkent moliya instituti mustaqil tadqiqotchisi**

Аннотация. Мақоллада xorijiy investitsiyalarning jalb qilishning zarurligi va ahamiyati milliy iqtisodiyotni rivojlantirishga ta'siri ochib berilgan, xorijiy investitsiyalarni milliy iqtisodiyotga jab qilishning xorij tajribalari jumladan, Xitoy tajribasi o'rganilgan. Xorijiy investitsiyalarni jalb qilish usullari va shakllari o'ziga xos xususiyatlari, iqtisodiy taraqqiyotga ta'siri, xorijiy investitsiyalarni jalb qilishda investitsion muhit jozibadorligi omili kabilar tadqiq qilingan. Milliy iqtisodiyotga xorijiy investitsiyalarni jalb qilish bo'yicha xorij tajribalariga asoslangan holda uni takomillashtirishga qaratilgan ilmiy taklif va amaliy tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Таянч со'злар: Investitsiya, to'g'ridan-to'g'ri xorijiy investitsiyalar, erkin iqtisodiy hududlar, chet el investitsiyalari, texnik iqtisodiy rivojlanish zonalari, erkin savdo zonalari.

ПРИВЛЕЧЕНИЕ ЗАРУБЕЖНОГО ИНВЕСТИЦИОННОГО ОПЫТА В НАЦИОНАЛЬНУЮ ЭКОНОМИКУ

**Хошимов Джахонгир Равшанбек угли -
самостоятельный соискатель Ташкентского финансового института**

Аннотация. В статье объясняется необходимость и важность привлечения иностранных инвестиций для развития национальной экономики, исследуется зарубежный опыт, в том числе опыт Китая по привлечению иностранных инвестиций в национальную экономику. Изучены особенности методов и форм привлечения иностранных инвестиций, влияние на экономическое развитие, привлекательность инвестиционного климата при привлечении иностранных инвестиций. На основе зарубежного опыта привлечения иностранных инвестиций в национальную экономику разработаны научные предложения и практические рекомендации по ее совершенствованию.

Ключевые слова: инвестиции, прямые иностранные инвестиции, свободные экономические зоны, иностранные инвестиции, зоны технико-экономического развития, зоны свободной торговли.